

ность свободного решения на основе концепции корпоративной социальной ответственности и концепции устойчивого развития стратегически важных вопросов организации, в число которых входят экономический, экологический и социальный аспекты, без прямого вмешательства государства и с учетом интересов тех групп, которые влияют на деятельность компании и испытывают влияние со стороны компании.

В то же время, на наш взгляд, наиболее адекватным для применения в Украине на этапе становления рыночных отношений является либо комбинирование, либо последовательная естественная смена представленных в статье подходов, поскольку каждый из них в отдельности является либо недостаточно совершенным (подход с позиции государственного регулирования), либо чересчур сложным и утопичным (подход с позиции заинтересованных лиц).

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Аузан А. Экономика всего. Как институты определяют нашу жизнь. – М. : «Манн, Иванов и Фербер», 2013. – 160 с.
2. Борисов В. К., Петрунин Ю. Ю. Этика бизнеса : учеб. пособие. – М. : Дело, 2009. – 280 с.
3. Оценка духовно-нравственного развития молодежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://virtualexs.ru/cgi-bin/exsurveys/research.cgi?mode=qresults&ac=5365>.
4. Ансофф И. Стратегический менеджмент. – СПб. : «Питер», 2009. – 344 с.
5. Теория стейкхолдеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Теория_стейкхолдеров.
6. Участие стейкхолдеров в КСО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://csraz.com/ru/kso-obshestvo/oficialnie-novosti/30-cto-takoe-kso/27-uchastie-stakeholderov>.
7. Стандарты КСО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://isefi.by/?cat=25>.

УДК 330.8.

Кутузов Р.В.
аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОГЛЯДИ В.Ф. ЛЕВИТСЬКОГО (1834-1939) НА ПРОБЛЕМИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПРАВА

У статті проаналізовано погляди відомого українського вченого-економіста, професора Харківського університету В. Ф. Левитського (1854-1939) на питання науки поліцейського права. В основу статті покладений розгляд праць вченого «Предмет, задача і метод науки поліцейського права» (1894) та «Історія політичної економії у зв'язку з історією господарського побуту» (1914). Досліджені трактування В. Ф. Левитським предмету, методів, завдань, структури і перспектив реформування науки поліцейського права (в іншій термінології – внутрішнього управління). Розкрито положення про обґрунтування вченим конвергенції (зближення, сходження) класичної та історичної шкіл політекономії на ґрунті науки і практики поліцейського права.

Ключові слова: поліцейське право, адміністративне право, управління, предмет, методи, структура поліцейського права, національна і космополітична наука, конвергенція шкіл.

Кутузов Р.В. ВЗГЛЯДЫ В.Ф. ЛЕВИТСКОГО (1834-1939) НА ПРОБЛЕМЫ ПОЛИЦЕЙСКОГО ПРАВА

В статье проанализированы взгляды известного украинского ученого-экономиста, профессора Харьковского университета В. Ф. Левитского (1854-1939) на науку полицейского права. В основу статьи положено рассмотрение работ ученого «Предмет, задача и метод полицейского права» (1894) и «История политической экономии в связи с историей хозяйственного быта» (1914). Исследованы трактовки В. Ф. Левитским предмета, методов, задач, структуры и перспектив реформирования науки полицейского права (в другой терминологии – внутреннего управления). Раскрыто положение об обосновании ученым конвергенции (сближения, схождения) классической и исторической школ политэкономии на почве науки и практики полицейского права.

Ключевые слова: полицейское право, административное право, управление, предмет, методы, структура полицейского права, национальная и космополитическая наука, конвергенция школ.

Kutuzov R.V. LOOKS OF V.F. LEVYTSKOHO (1834-1939) ARE TO PROBLEMS OF POLICEMAN OF RIGHT

In the articles analysed looks of the well-known Ukrainian scientist-economist, professor of the Kharkiv university V.F. Levytskoho (1854-1939) are to the question of science of policeman of right. In basis of the article the fixed consideration of labours of scientist «Object, task and method of science of constabulary right» (1894) and «History of political economy in connection with history of economic way» (1914) of life. Research of interpretation of V.F. Levyts'kym object, methods, tasks, structure and prospects of reformation of science of policeman of right (in other terminology – internal management). Position is exposed about a ground to the scientists of convergence (rapprochement, ascent) of classic and historical schools of political economy on soil of science and practice of policeman of right.

Keywords: constabulary right, administrative law, management, object, methods, structure of policeman of right, national and cosmopolitan science, convergence of schools.

Постановка проблеми. Науково-педагогічна діяльність відомого українського вченого-економіста, професора Імператорського Харківського університету та Харківського комерційного інституту, а в радянські часи впродовж 1919-1930 рр. професора Харківського сільськогосподарського інституту, академіка ВУАН (з 1925 р.) Володимира Фавстовича Левитського (1854–1939) отримала досить ґрунтовне висвітлення у багатьох працях сучасних учених. В основному розкриті погляди вченого в галузях ме-

тодології економічних наук – політичної економії, економічної історії та історії економічної думки, аграрних вчень і проблем. Дійсно, В. Левитський був автором низки ґрунтовних праць у цих сферах наукового знання. Проте широкому загалу вчених, навіть багатьом фахівцям з економічних наук, менш відома науково-педагогічна діяльність вченого в галузі юридичної науки, на стику політичної економії та юриспруденції. Між тим він працював у Харківському університеті професором кафедри поліцейського

права (з 1893 р.) і опублікував роботи, присвячені поліцейському праву: «Предмет, задача и метод науки полицейского права» (Х., 1894), «Полицейское право» (Х., 1896), «Лекции по полицейскому праву» (Х., 1899).

Відмінна їх риса полягала в акценті на вирішення методологічних проблем управління, аналізі інституціональних чинників, врахуванні змін в соціально-економічному розвитку країни та їх впливу на розвиток економічної, управлінської та юридичної наук. Наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. В.Ф. Левитський наголошував: «Поряд з самодіяльністю окремих осіб, розрахованою на вдосконалення господарського життя (це виражається, наприклад, в поліпшенні техніки виробництва, в організації різних видів кооперацій і т.п.), могутнім органом перетворень у складі господарських відносин є держава, наскільки її діяльність проявляється в економічному законодавстві» [1, с. 1].

Перу В. Левитського належить також ряд біобібліографічних нарисів про вчених Імператорського Харківського університету за перше століття його існування (1805-1905), у тому числі вчених-поліцейстів [2].

Аналіз останніх публікацій. В новій літературі, присвяченій питанням поліцейського та адміністративного права в Україні, привернемо увагу насамперед до 5-го тому десятичного видання «Антологія української юридичної думки» за загальною редакцією академіка НАН України Ю.С. Шемшученка [3]. Цей том містить велику вступну статтю сучасних відомих науковців Ю.І. Римаренка, В.Б. Авер'янова та І.Б. Усенка «Розвиток наук поліцейського та адміністративного права в Україні», а також найбільш значущі праці відомих українських правознавців ХІХ-ХХ ст. у галузі поліцейського та адміністративного права. Серед них – М.А. Балудянський (Балуд'янський), І.В. Платонов, М.Х. Бунге, М.М. Шпилевський, К.К. Гаттенбергер, М.О. Куплеваський, І.Т. Тарасов, А.Я. Антонович, В.Ф. Левитський, П.М. Шеймін, М.М. Цитович, М.І. Лазаревський, О.Ф. Євтихєв, В.Л. Кобалевський. Як додаток, том вміщує також фрагменти праці видатного російського адміністративіста А.І. Єлістратова (1892-1955), виходячи з важливого значення наукового доробку вченого для розуміння розвитку вітчизняної науки адміністративного права на початку ХХ ст. До того ж вчений у 1918-1919 рр. був першим деканом юридичного факультету Таврійського університету і, таким чином, «зробив цілком конкретний особистий внесок у розвиток української ... освіти і науки» [4, с. 572, зн. 1].

Кількома роками раніше від згаданої вище української антології вийшла в світ хрестоматія «Российское полицейское (административное) право: конец XIX-начало XX века», що відкривається солідною вступною статтею професора Ю.Н. Старилова «История развития административно-правовой науки» [4, с. 9-38]. Хрестоматія містить надруковані (у скороченні) праці в галузі поліцейського (адміністративного) права відомих учених І.Є. Андрієвського, П.М. Шейміна, І.Т. Тарасова, М.К. Палібіна, В.В. Івановського та А.І. Єлістратова.

Щодо публікацій українських економістів-істориків (С.М. Злупко, Л.П. Горкіна, П.М. Леоненко, В.М. Феценко та ін.), то у них аналізуються погляди вченого у галузі інших, ніж управління наук.

В російській літературі професор В.І. Маршев відносить В.Ф. Левитського до представників нового напрямку в управлінні (модель управління «культурною державою») поряд з іншими українськими вченими –

К.К. Гаттенбергером, М.О. Куплеваським (Харківський університет), М.Х. Бунге, А.Я. Антоновичем, А.І. Піхно (Київський університет), І.І. Янжулом, І.Т. Тарасовим та ін. [5, с. 344]. При цьому В.І. Маршев правильно підкреслює, що всі ці вчені у другій половині ХІХ ст. розробляли найбільш активно методологічні проблеми управління господарством (як державним, так і приватним) та працювали на юридичних факультетах вузів (на кафедрах поліекономії або галузі права). Для характеристики концепції «культурної держави» В.І. Маршев цитує ряд положень із праці В.Ф. Левитського «Предмет, задача и метод науки полицейского права» (1894). Професор В.І. Маршев доречно зауважує, що праці представників нового напрямку в Російській імперії другої половини ХІХ ст., включаючи й В.Ф. Левитського, «в цілому охоплювали практично всі методологічні проблеми управління, а саме: поняття управління взагалі та господарством зокрема, місце і роль управління економікою в системі державного чи суспільного управління, зміст управлінської діяльності, галузі та функції управління господарством, предмет і методи вчення про управління, цілі і задачі науки управління різного роду класифікації розділів вчень про управління, критичні роботи з методології вчень про управління західних вчених і т.д.» [5, с. 345]. Проте праць, в яких би спеціально аналізувалися погляди В.Ф. Левитського в галузі науки поліцейського права, зокрема на перспективи її реформування, в сучасній літературі нам не вдалося відшукати.

Мета статті – дослідити процес і результати розроблення В.Ф. Левитським питань про предмет, методи, складові частини та завдання науки поліцейського права в контексті її історичного розвитку в ХІХ-ХІХ ст. Наприкінці ХІХ ст. вчений так сформулював завдання досліджень в поліцейському праві: «необхідно... здійснити кадастр всієї спадщини цієї науки, класифікувати її матеріал по однорідних групах, усунути ті класи явищ, які за своєю природою відносяться до інших дисциплін і, нарешті, встановити начало і методи, за якими можлива подальша культура цієї дисципліни» [6, с. 4]. У теперішній час необхідно проаналізувати зміст та якість виконання вченим поставлених ним же теоретико-методологічних задач, вирішення яких було спрямоване на формування модифікації концепції «правової держави» і відповідної моделі управління «культурною державою», з'ясувати актуальність ряду постановок питань і їх вирішення вченим для сучасності.

Виклад основного матеріалу. В основі вирішення В.Ф. Левитським поставлених перед собою завдань при трактуванні проблем науки поліцейського права лежало теоретико-методологічне положення про постановку і розв'язання основних питань науки (предмет, методи, завдання, її складники і т.д.) як предмету наукового дослідження, «після того, коли дана наука вже пройшла цілий довгий процес розвитку» [6, с. 2].

Аналіз праць В.Ф. Левитського дає можливість з'ясувати характерну особливість теоретичних поглядів, властиву ряду українських учених другої половини ХІХ-початку ХХ ст. Нові явища і процеси у сфері економічної науки і практики цього періоду, насамперед посилення економічної ролі держави, до якого привернув увагу вчений, обумовили ускладнення трактувань економіки, фінансів, управління тощо. Окрім того, вони внесли цікаву специфіку у погляди ряду відомих українських учених. Специфічною була також позиція В.Ф. Левитського. Вихідний пункт всіх його трактувань теоретичного роз-

витку, у тому числі й у галузі управлінської науки, такий. Будь-яка наука проходить три фази розвитку: практичну (існування у формі зібрання порад, рекомендацій, настанов тощо), концептуальну та методологічну. «На методологічній фазі історії науки подальший її розвиток відбувається більш точним шляхом, під впливом теоретично сформульованих законів методології та теорії пізнання» [6, с. 2]. Учений вважав, що на цій фазі знаходилася у другій половині XIX ст. політична економія. Квінтесенція його теоретико-методологічної позиції виражена таким чином: «Хоч і в цій науці труднощі розв'язання методологічних проблем не остаточно подоланні, але основні методологічні питання отримали правильну постановку, завдяки, з одного боку, працям історичної школи і, з другого боку, англійської школи теоретиків, з Д.С. Міллем на чолі, а також, в останній час, школі австрійських теоретиків, блискучим представником яких є віденський професор Карл Менгер» [6, с. 2-3]. Отже, чітко зафіксовані (хоч і у найбільш загальній формі) історичні заслуги представників історичної школи, класики і одного з основоположників неокласики.

З врахуванням всіх цих вихідних теоретико-методологічних положень В.Ф. Левитський проаналізував фактичний стан перш за все науки поліцейського права. Вчений констатував наявність 4-5 різних назв науки, з яких, між іншим, жодна за нею остаточно не закріпилася. Серед цих назв: наука про внутрішнє управління (Л. фон Штейн), наука про поліцію (Р. фон Моль), наука про державний благоустрій, суспільне право (В. Лешков), адміністративне право, поліцейське право. Визнання дещо компрометуючого розмаїття назв учений супроводжує таким поясненням: вони давались у різні моменти історії наукової розробки поліцейського права і більшість з них застосовано до нього раніше, ніж визначилася природа

і характер самої науки [6, с. 4]. Сучасні дослідники зазначають, що зрештою у літературі XX ст. нараховувалося понад двохсот формулювань визначення науки про поліцію [3, с. 16].

Реальну групу явищ, якими займалося поліцейське право, і зміст цієї науки, отже її предмет, вчений визначив як «вивчення відносин держави до сфери приватних інтересів громадян і до спілок, об'єднань і товариств, існування яких викликається різного роду культурними потребами співжиття. Або, іншими словами, – це державне втручання в діяльність приватних осіб і спілок, що виражається у формах законодавчої та адміністративної діяльності» [6, с. 4]. Разом з тим учений доречно звернув увагу на те, що цілі, задачі та способи такого втручання можуть бути дуже різними, залежно від історичних умов. На думку В.Ф. Левитського, завдання науки поліцейського права полягає у вивченні дійсних явищ і відносин у житті суспільства, пов'язаних «зі змінами у складі цих відносин, які викликаються урядовим втручанням і законодавством». Отже, вчений надавав принципового значення вивченню поступального розвитку соціально-економічних відносин під впливом і внаслідок діяльності держави, врахуванню цих явищ і процесів у науці поліцейського права.

Водночас він враховував і розвивав положення про специфічний, з його точки зору, характер зв'язку поліцейського права з іншими науками: воно «знаходиться у васальній залежності від цілого ряду інших суспільних наук, у яких отримує теоретичне обґрунтування своїх принципів» [6, с. 3].

Характерна риса підходу В.Ф. Левитського до розкриття предмету, задач, методів науки поліцейського права полягає насамперед у зосередженні уваги на аналізі методологічних питань її розвитку. У зв'язку з цим вчений важливе місце та значення

Таблиця 1

Основні принципи методології дослідження розвитку економічних наук у працях В.Ф. Левитського

Принципи	Ілюстрації щодо реалізації методологічних принципів у працях ученого
Залежність економічних поглядів від економічних відносин, зокрема від боротьби економічних інтересів	«Склад суспільно-господарських відносин даної епохи відбивається на всьому складі економічних учень, – писав В.Ф. Левитський. – Будь-яке вчення, що займає певне місце в історії економічної літератури, виявляється або захистом певних господарських установ свого часу, які намагається ідеалізувати, або, навпаки, у ньому, в більш чи менш відвертій формі, міститься критика і засудження різних сторін господарського стану і установ» [1]
Розкриття здобутків і перспектив розвитку економічної науки	«Подальше вдосконалення політичної економії залежить не тільки від ретельного вивчення та пояснення нових господарських явищ, але й такою ж мірою від правильної оцінки результатів, добутих до цих пір всіма економічними школами — оцінки всього сучасного здобутку економічної науки» [1]
Рівноправність і рівноцінність економічних теорій, шкіл та напрямів	«Майже кожна з них представляє плід небезуспішних зусиль до з'ясування явищ господарського життя народів» [1]
Історичність економічних явищ і процесів, їх мінливість. Історичність теорій, шкіл та напрямів у вузькому і широкому розумінні	«Кожна система теоретичних поглядів має своїм предметом пояснення явищ певної історичної формації господарського життя. Більшість економічних систем розраховані на пояснення господарського побуту сучасних нам культурних народів, але існують системи теоретичних поглядів, які мають своїм предметом пояснення явищ господарського стану народів минулого часу» [1]
Розмежування начал теорій, політики та історії у структурі економічних поглядів	«Для того, щоб орієнтуватися в масі економічних систем, – підкреслював В.Ф. Левитський, – ми повинні насамперед визначити, яку категорію завдань економічного знання вирішує чи має на увазі вирішити кожна дана економічна система, тобто чи стосується вона питань теорії, господарської політики, або історії господарства» [1]
Неоднорідність критеріїв при визначенні структури економічних теорій і шкіл	«Більш розроблені економічні системи (наприклад, школи класична, історична і соціалістична) складаються із двох паралельних систем, тобто однією частиною своїх учень стосуються господарської політики, а іншою – теорії, а тому при оцінці економічних систем у цих двох різних відношеннях потрібно застосовувати радикально протилежні критерії» [1]
Врахування особливостей методів наукового дослідження	«Системи економічних теорій різних шкіл, що належать до одних і тих же історичних епох, серії господарських явищ та завдань – теоретичного пояснення явищ – показують докорінні відмінності... Основа їх коріниться в особливостях методу та прийомів наукового дослідження» [1]
Історія науки як джерело оцінки наукових здобутків	«Усвідомлення наукового достоїнства кожної з економічних шкіл повинна нам надати історія політичної економії» [1]

Джерело: складено автором

надав виробленню та застосуванню принципів і критеріїв для трактування питань становища і змісту науки, її подальшого розвитку. Такі принципи і критерії сформульовані на основі аналізу змісту праць В. Левитського та наведені ілюстрації з цих праць, як приклади конкретного застосування визначених принципів і критеріїв. Вони подані в авторських таблицях 1-3. При цьому в таблиці 1 сформульовані та вміщені всезагальні принципи, які застосовуються для розкриття розвитку будь-якої суспільної науки в цілому. Таблиця 2 містить загальні принципи і критерії для характеристики розвитку науки поліцейського права. В таблиці 3 подані специфічні критерії, що використовуються для висвітлення особливих ознак поліцейського права наприкінці XIX ст. та виходу з вкрай глухого теоретико-методологічного кута (за словами Левитського, «з методологічної об'єднання вкрай неоднорідних галузей знання в одній дисципліні») [6, с. 16]. Розглянемо більш детально застосування всезагальних, загальних і специфічних критеріїв у трактуваннях розвитку науки поліцейського права на основі аналізу праць В.Ф. Левитського та інших українських поліцейс-

тів однорідної за поглядами з ним групи (М. Бунге, А.Я. Антоновича, М.М. Цитовича).

Принципи і критерії, подані в таблиці 1, відносяться до третього моменту в історії розвитку кожної науки – так званої методологічної фази (за термінологією Левитського). Проте вони в прихованій («закодованій») формі враховують наслідки розвитку науки на двох попередніх фазах. Водночас необхідно врахувати факт перебування поліцейського права, як науки практичної та емпіричної, в основному на першій і частково на другій фазах розвитку. Тому принципи і критерії, що відображені в таблиці 1, щодо науки поліцейського права, з одного боку, дають можливість оцінити її фактичне становище, а, з другого боку – націлені скоріше на аналіз майбутнього її становища в методологічній фазі.

Разом з тим необхідно взяти до уваги критерії таблиці 2, що стосуються пояснення становища поліцейського права в XVI-XVIII ст.

По-перше, тісний зв'язок цієї науки з позитивним правом і діючим законодавством обумовив розгляд її у наукових трактатах протягом тривалого часу як чисто практичної дисципліни. «Лише в останній

Таблиця 2

Критерії для визначення становища науки поліцейського права і її фактичне становище в XVI-XIX ст.

Критерії для визначення становища науки	Ілюстрації щодо становища науки
Становище поліцейського права згідно з критерієм пофазного розвитку науки	«Знаходиться у цілком особливому становищі... довгий час розглядали як чисто практичну дисципліну...Ще й друга фаза в історії її наукового розвитку не пройдена» [6, с. 3]
Становище поліцейського права за критерієм його змісту до кінця XVIII ст.	«Своєрідна система пізнань, ... вражає своїм енциклопедичним змістом, ... Твори, що поклали початок науці про поліцію, здебільше становили собою збірники практичних порад і строкату суміш різних правил житейської розсудливості у застосуванні до приватного і суспільного життя, а щодо пропонованих ними поліцейських заходів, переносили із життя в науку начала і тенденції, що панували у практичній політиці німецьких держав, а саме: всемогутність поліції, нерозбірливість засобів для досягнення поліцейських цілей, підпорядкування цих останніх фіскальним цілям, змішання поліції з юстицією і т.п.» [6, с. 10; 18, 24]. «У такому вигляді чисто практичної та емпіричної дисципліни поліцейське право знаходилось до кінця 18 ст.» [6, с. 10]
Становище поліцейського права за критерієм історичного розвитку	«У сучасному своєму вигляді носить ще глибокі сліди пережитків, що утримуються з часів камеральних наук і панування поліцейської держави. Насамперед такі явища пережитків спостерігаються у сучасному змісті та системі поліцейського права» [6, с. 12]
Становище поліцейського права за критерієм теоретичної єдності та внутрішнього зв'язку складових частин	«У тому вигляді, як система поліцейського права встановлена видатними представниками цієї науки, Робертом фон Моєм і Лоренцом фон Штейном, вона містить в собі строкату суміш предметів і доктрин, що позбавлені теоретичної єдності внутрішнього зв'язку» [6, с. 13]
Загальне становище науки поліцейського права наприкінці XIX ст.	«Сучасна наука про поліцію, що надала деякий зовнішній вигляд єдності най різноманітному матеріалу, поєднавши його в одній системі, становить, по суті, механічне поєднання різнохарактерних частин, що становлять предмет внутрішнього управління, в одну дисципліну, яка має тому дуже різні теоретичні основи» [6, с. 15]

Джерело: складено автором

Таблиця 3

Особливі критерії та їх застосування до оцінок науки поліцейського права

Критерії	Застосування критеріїв
Теоретичні джерела науки	«Практичною наукою поліцейське право є лише в кінцевих висновках і результатах, а у своїх основних посланнях вона спирається на дані історичних та теоретичних наук про суспільство» [6, с. 14]
Об'єкти вивчення науки	«За системою Л. Штейна, поліцейське право або, за його термінологією, наука управління, охоплює три обширні сфери життєвих явищ: 1) особисте життя у його фізичних і духовних проявах; 2) господарське життя; 3) суспільне життя, наскільки вони є об'єктом державного управління і регламентації» [6, с. 14]
Теоретична єдність і внутрішній зв'язок складників науки	«Як у спеціальних курсах поліцейського права, так і у програмах російських університетів у системі цієї науки механічно поєднані дві цілком різні дисципліни, із яких одна – поліція добробуту – знаходить своє теоретичне обґрунтування в політичній економії, а інша – поліція безпеки, або вчення про попередження і припинення злочинів, прямо відноситься до галузі державного і навіть кримінального права» [6, с. 13]
Задача науки	«Вона полягає у вивченні дійсних явищ і відносин у житті суспільства в зв'язку із змінами в складі цих відносин, що виникаються урядовим втручанням і законодавством» [6, с. 23]

Джерело: складено автором

час, – зауважує В. Левитський, – до її розроблення розпочали застосовувати точні наукові методи, які, однак, далеко не в рівній мірі зачепили всі її відділи» [6, с. 3].

По-друге, однією з причин знаходження поліцейського права у другій фазі історії свого наукового розвитку, на думку В. Левитського, була залежність від теоретичного обґрунтування положень цілим рядом інших суспільних дисциплін. Успіхи економічних і державних наук, що вирішальною мірою впливали на розвиток поліцейського права, здобувалися повільно в ході безперервної історичної еволюції [6, с. 2-3]. Поза сумнівом, позитивним у цих твердженнях В. Левитського є підкреслення нерозривного зв'язку теорій політичної економії та державознавства з управлінською наукою, їх взаємовпливу. До речі, воно стало традиційним і загальним місцем у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях питань управлінської думки і практики ще з першої половини XIX ст. Воно дає можливість розкрити певні ознаки парадигми поліцейств. Питання про впливи класичної політекономії на поліцейське право український учений вирішував під особливим кутом зору – державного втручання в економіку і суспільне життя. Парадокс полягав у тому, що класична політекономія з'явилася, за словами В. Левитського, у вигляді реакції та рішучого протесту. В таблиці 3 зафіксовано теоретичний і прикладний характер науки поліцейського права, її зв'язок з іншими науками, охоплення нею великого кола питань реального життя суспільства. Разом з тим показана відсутність теоретичної єдності та внутрішнього зв'язку в структурі науки. Питання про впливи класичної політекономії на поліцейське право український учений вирішував під особливим кутом зору – державного втручання в економіку і суспільне життя. Парадокс полягав у тому, що класична політекономія з'явилася, за словами В. Левитського, у вигляді реакції та рішучого протесту проти державного втручання, а вчений трактував це явище ... на користь необхідності та бажаності державного втручання (звичайно, згідно з існуючими на той час теоретичними уявленнями у певних межах). Взагалі питання про популярність класичної політекономії в Україні та Росії, прихильність до неї більшості вітчизняних учених, особливо в умовах до 60-х рр. XIX ст. (тобто в умовах кріпосницького ладу) має немало підводних каменів при його трактуваннях. Суть же аргументації В.Ф. Левитського щодо класичної політекономії як одного з теоретичних джерел поліцейського права XIX ст. була такою. При протиставленні політиці державного втручання принципу *laissez faire – laissez passer* представники «ліберальної школи» зосередили всю свою увагу на дослідженні якраз об'єкта державного втручання – на суспільно-господарських відносинах. У цій галузі, завдяки застосуванню точного методу дослідження, їм вдалося відкрити економічні закони суспільного життя. Державна влада повинна діяти згідно з ними, якщо вона бажає досягнути своїх цілей. Звідси В.Ф. Левитський зробив такий оригінальний висновок: «Науковий рух, представлений ліберальною школою економістів, у момент свого виникнення, ставши в опозиційну позицію щодо поліцейської діяльності держави, у своїх прикінцевих результатах підготував для наукової теорії державного втручання і згодом, як ми побачимо, послужив одним із наріжних каменів майбутньої науки про поліцію» [6, с. 8].

Реформаторський вплив на науку поліцейського права політичної економії В. Левитський, як і інші

українські вчені другої половини XIX – початку XX ст., на жаль, обмежив класичною політекономією на так званій методологічній фазі її розвитку. При цьому вчений особливе значення справедливо надавав вченню класиків (А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. С. Мілля та ін.) про економічні закони, яким підлягає виробництво, розподіл, обмін і споживання господарських благ. «Вчення про «економічне суспільство» вчинило великий переворот у поліцейському праві, – вважав В. Левитський, – незважаючи на те, що це вчення виникло на ґрунті наукового протесту проти поліцейської діяльності держави і поєдналось з проголошенням принципу державного невтручання» [6, с. 11].

На основі здійсненого В. Левитським аналізу значення та конкретних прикладів використання міжнародного досвіду в галузі поліцейського права для усунення небажаних явищ або суспільного зла приходимо до таких чотирьох загальних висновків.

Перший висновок. Лише після вивчення природи реальних суспільних відносин (умов виникнення і розвитку законів тощо), що вимагають державного втручання або відповідних форм самодіяльності, можливо віднайти доцільні заходи або й систему заходів для усунення конкретного несприятливого суспільного явища.

Другий висновок. Вивчення національного суспільного побуту і фактичних відносин, що лежать в основі запозичених у інших народів законодавчих заходів, слугують водночас кращою засторогою щодо неадекватних запозичень в сфері соціального законодавства. «Численні випадки таких запозичень одним народом установ інших народів, що не відповідають ні ступеню його культури та розвитку, ні його суспільним умовам, – вважав В. Левитський, – зазвичай мали місце при виключному захопленні панівними теоріями, коли така пересадка установ із недорідного суспільного середовища не спиралася на ретельне вивчення особливостей соціального побуту обох народів, яке, якщо б воно мало місце, привело б до з'ясування всієї недоцільності даного запозичення» [6, с. 22].

Третій висновок. На думку В. Левитського, поліцейське право – це наука водночас і національна, і космополітична. Як космополітична наука воно черпає у певних випадках свої заходи із життя інших народів і перевіряє свої практичні висновки свідченнями світового досвіду. Разом з тим як наука національна поліцейське право постійно спирається на вивчення суспільних відносин, політичних установ і психології того народу, до якого воно прикладає свої висновки [6, с. 23].

Четвертий висновок. В. Левитський розглядав поліцейське право у межах його економічної частини на вітчизняному ґрунті як обширну галузь для наукового дослідження. Вчений наголошував на особливостях країни: величезна територія і численність народностей в державі, що «представляють всі ступені культури, починаючи від первісної і до найвищої». «Тому за складністю, різноманітністю і масою законодавчої роботи в економічній галузі, – підкреслював В. Левитський, – російське законодавство не може бути порівняно із законодавством будь-якого іншого європейського народу» [6, с. 25]. У цьому зв'язку вчений навів поземельне законодавство. У будь-якого з європейських народів останньої третини XIX ст. воно обмежувалося однією, у крайньому випадку двома-трьома формами землеволодіння. На відміну від цього російське аграрне законодавство мало справу майже зі всіма відомими в світовій істо-

рії формами землеволодіння. На думку вченого, вже перелік цих існуючих в Росії форм землеволодіння може дати уявлення про величезні масштаби законодавчої роботи – обшина складна і проста, землеволодіння ділянкове, чиншове, посесійне, четвертне, сябренне, вакуфи, володіння хазан, редеш, десятичне» [6, с. 25]. Зрозуміло, що за таких умов економічне законодавство України неминуче повинно носити національний характер.

Разом з тим В. Левитський не уникнув важливого питання про відмінності двох різних шкіл політекономії – класичної та історичної, а, отже, і обумовлених ними різних реформаторських впливів на поліцейське право. Першу відмінність український вчений традиційно проводить по лінії «космополітичне (універсальне) – національне». Він зауважує, що англійські теоретики школи Д. Рікардо, тобто класичної політекономії послідовників А. Сміта, досліджували суспільне життя під кутом зору його економічних відносин, аналізували фактори господарського життя в їх ізольованому вигляді. На противагу їм представники історичної школи (В. Рошер, К. Кніс, А. Шеффле, Г. Шмоллер та ін.) вивчали «громадянські явища і відносини у зв'язку з впливом моралі, звичаїв правових форм, законодавства і національних особливостей народів» [6, с. 12]. На думку Левитського, замість теоретичної економії історична школа висунула і розробила нову сторону суспільствознавства – прикладну економію (Practische Nationaleconomie). Проте за своєю суттю прикладна економія у дослідженнях цієї школи була поліцейським правом, або власною економічною частиною поліцейського права. «Таким чином у працях економістів історичної школи економічна частина поліцейського права отримала правильну наукову постановку», – стверджував В. Левитський [6, с. 12]. До ще однієї заслуги економістів історичної школи вчений відніс висвітлення ними «етичного значення культурної держави, як органа соціальних реформ» [6, с. 12]. Їх завданням Левитський вважав пом'якшення грубої боротьби за існування шляхом проведення в мережу суспільних відносин начал етики і справедливості, поряд з діяльною роллю в цьому напрямку особистої та суспільної самодіяльності.

Таким чином, на відміну від значної (можливо, переважаючої частини) учених – своїх сучасників (та й нинішніх) – В. Левитський там, де вони вбачали корінні недоліки поглядів представників історичної школи, зміг розгледіти їх достоїнства (заслуги). Очевидно, такий підхід був обумовлений не лише добре відомими загальними симпатіями українського вченого до історичної школи, але й специфічною його оцінкою внеску класиків і істориків у науку поліцейського права.

У зв'язку з вищевикладеним доречно, на наш погляд, ще раз звернутися до питання про розуміння та викладення економічних законів у працях В.Ф. Левитського і трактування законів у роботах ряду відомих російських поліцейстів другої половини XVIII ст.

Насамперед Левитський констатував, що в науці поліцейського права панують думки і вчення, які встановилися у ній на початку виникнення цієї науки і не гармонують з сучасним станом методології суспільствознавства, ні з сучасним становищем інших галузей суспільних знань. Вчений називає та-

кий стан в поліцейському праві «фактами пережитків». У зв'язку з цим Левитський цитує таку думку відомого російського поліцейста І.Є. Андрієвського: «Наука про поліцію, що народилася серед метафізичних уявлень про права людини і про державу, при неясному розумінні законів економічних та соціальних і грубих поглядів на задачі державної політики до останнього часу не могла відшукати для себе належного ґрунту для правильної постановки наукових досліджень і побудови законів явищ у своїй галузі» [Цит. по: 6, с. 16]. Щодо В. Левитського, то вчений цей ґрунт вбачав у поєднанні досягнень класичної політичної економії, історичної школи та новітніх учень державного права, практики «соціальної» або «культурної держави».

Висновки:

1. У галузі науки поліцейського права (внутрішнього управління) відомий український вчений, майбутній академік ВУАН належав до плеяди провідних українських поліцейстів, професорів Харківського, Київського і Новоросійського (нині Одеського) університетів. Серед них – К.К. Гаттенбергер, М.Х. Бунге, А.Я. Антонович, М.М. Цитович, М.М. Шпилевський, та ін. Вони дотримувалися поглядів на науку поліцейського права як на особливий його напрям – економічний, або економічну частину науки, або вчення про економічну політику народу. Тому твердження сучасних вітчизняних учених про необхідність чи доцільність вивчати історію поліцейського права у контексті розвитку відповідної науки у західноєвропейських країнах потрібно сприймати з певними застереженнями.

2. В.Ф. Левитський висловив низку нових суджень щодо методології науки поліцейського права – поглядів на її об'єкт, предмет, методи, функції, взаємозв'язки. Трактування вченим цих та інших питань науки поліцейського права відзначалися більшою критичною спрямованістю порівняно з поглядами інших учених економічного напрямку поліцейського права.

3. Внеском В.Ф. Левитського у науку поліцейського права можна вважати обґрунтування положень про конвергенцію шкіл, національний і «космополітичний» характер науки, заслуги історичної школи у розвитку поліцейського права, захист положення про об'єктивний характер економічних законів тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Левитский В.Ф. История политической экономии в связи с историей хозяйственного быта. – Х. : Типография фирмы Адольфа Дерре, 1914. – 494 с.
2. Юридический факультет Харьковского университета за первое столетие его существования (1805-1905) / под. ред. М.П. Чубинского и Д.И. Багалея. – Х. : Типография «Печатное дело», 1908.
3. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 5. Поліцейське та адміністративне право. – К. : Вид. дім «Юридична книга», 2003. – 600 с.
4. Российское полицейское (административное) право: Конец XIX-начало XX века : хрестоматия / Сост. и вступ. ст. Ю.Н. Старилова. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1999. – 624 с.
5. Маршев В.И. История управленческой мысли : учебник. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 731 с.
6. Левитский В.Ф. Предмет, задача и метод науки полицейского права. – Х. : Типография Адольфа Дерре, 1894. – 25 с.